

MICHAŁ NAJMAN
Uniwersytet Łódzki

 <https://orcid.org/0000-0001-8207-8458>

Optymalny poziom przestępczości w świetle celów polityki kryminalnej

The optimal level of crime in accordance with the aims of criminal policy

Abstract: Many research are devoted to the goals of punishment's issue. Some authors are in favor for the aggravation of a penalty, while others are in favor for the penalties of a more lenient type that are aimed at rehabilitating the offender and enabling him to return to society. Still, the superiority of punitive or liberal criminal policies has not been scientifically proven. In economic analysis of law the concept of the optimal level of crime becomes more popular nowadays. This concept depreciates the perception of the objectives of criminal law, which are combating and preventing crime. The aim of the article is to demonstrate that a given concept is based on the incoherent assumptions vitiating aims of criminal law and policy, thus cannot be implemented.

Keywords: crime, criminal policy, criminal law

1. Wstęp

Polityka kryminalna jest zagadnieniem coraz częściej występującym w dyskursie społecznym. Już w latach 80. T. Kaczmarek wskazywał, że upatrywanie w prawie karnym efektywnego środka, który eliminuje zachowania przestępne, prowadzi do sytuacji odwrotnych – gdy prawo to odnosi skutek przeciwny do zamierzonego¹. Wszechobecność populizmu penalnego w debacie publicznej nie sprzyja racjonalnemu rozważeniu konieczności penalizacji pewnych zachowań czy też surowości

¹ T. Kaczmarek: *Patologia społeczna a polityka kryminalna*. „Palestra” 1987, t. 31, nr 6, s. 35.

sankcji². Dyskusję dodatkowo komplikuje spór w doktrynie co do tego, którą funkcję (cel) kary ustawodawca traktuje priorytetowo. Cele te są zorientowane zarówno na dobra jednostkowe, jak i na dobra ogólne (powszechne)³. Ponadto mogą się koncentrować na przeszłości, tj. na analizie przyczyn przestępstw, bądź na przyszłości, czyli na zapobieganiu ich popełnianiu⁴. Działania podejmowane przez prawodawcę finalnie zmierzają do wywołania rezultatu w postaci zmniejszenia liczby popełnianych przestępstw.

W doktrynie powiązanie zjawisk prawnych z ich ekstensją w świecie rzeczywistym coraz częściej próbuje się wyjaśnić za pomocą metod z innych gałęzi nauki, m.in. metodologii nauk ekonomicznych. Zwolennicy tzw. ekonomicznej analizy prawa⁵ przyjmują założenia klasycznej teorii ekonomii⁶ i odchodzą od tradycyjnego podziału celów polityki kryminalnej⁷, a jako jej funkcję wskazują utrzymanie przestępczości na poziomie optymalnym⁸. W niniejszym artykule dokonano przeglądu literatury polsko- i anglojęzycznej poświęconej polityce kryminalnej, jej celom oraz modelom, a także piśmiennictwa odnoszącego się do problematyki stosowania narzędzi ekonometrycznych w owej polityce. Wnioski z analizy tekstów pokazują, że choć w naukach ekonomicznych podważono zasadność założeń klasycznych teorii, w literaturze prawniczej wciąż postuluje się wykorzystywanie w badaniach nad prawem modeli opartych przede

² P. Chlebowicz: *Przejawy populizmu penalnego w polskiej polityce kryminalnej*. „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9, s. 504.

³ S. Tarapata: *Dobro prawne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*. Warszawa 2016, s. 100–116.

⁴ B. Stańdo-Kawecka: *Polityka karna i penitencjarna między punitywizmem i menedżeryzmem*. Warszawa 2020, s. 13.

⁵ Szerzej – zob. M. Szczepaniec: *Teoria ekonomiczna w prawie karnym*. Warszawa 2012, s. 306–309.

⁶ Szerzej – zob. A. Jabłońska: *Rynek, podaż, popyt*; eadem: *Podstawy teorii wyboru konsumenta*; A. Krajewska: *Równowaga przedsiębiorstwa*. W: *Podstawy ekonomii*. Red. R. Milewski, E. Kwiatkowski. Wyd. 3 zm. Warszawa 2013, s. 53–89, 82–94, 143–152. Założenia te są oparte m.in. na modelu teorii wyboru (konsumenta), zgodnie z którym podmiot pragnie maksymalizować użyteczność wykorzystywanych dóbr poprzez wybór konsumpcji ich kombinacji – w przypadku polityki kryminalnej są to koszty/korzyści z przestępczości oraz jej poziom (liczba przestępstw). Przyjmuje się, że istnieje nieskończona liczba potencjalnych kombinacji, które zapewniają taką samą użyteczność całkowitą (*ceteris paribus*). Oznacza to, że społeczeństwo (państwo) może decydować o poziomie przestępczości, ingerując w koszty przestępczości (m.in. koszty utrzymania organów ścigania, koszty sądownictwa penitencjarnego, koszty społeczne powstałe na skutek przestępstwa). Wzrost kosztów obniża poziom przestępczości, a ich spadek powoduje jej zwiększenie. Szerzej – zob. G.S. Becker: *Crime and punishment: An economic approach*. „Journal of Political Economy” 1968, vol. 76, no. 2, s. 169–217.

⁷ Szerzej – zob. B. Stańdo-Kawecka: *Polityka karna i penitencjarna...*, s. 11–45.

⁸ M. Szczepaniec: *Teoria ekonomiczna...*, s. 306–309.

wszystkim na koncepcji człowieka racjonalnego oraz próby oddziaływania na prawodawcę w kwestii polityki kryminalnej na podstawie badań bazujących na takich przesłankach. Warto zatem podać w wątpliwość tezę, że utrzymanie przestępczości na poziomie optymalnym w sensie Pareto⁹ znajduje uzasadnienie w świetle celów polityki kryminalnej.

2. Pojęcie polityki kryminalnej

Politykę kryminalną definiuje się w doktrynie jako zespół działań państwa ukierunkowanych na zwalczanie przestępczości oraz innych ujemnych zjawisk społecznych za pomocą środków prawnych, a także inicjowanie różnych działań o charakterze ekonomicznym, pedagogicznym i socjologicznym, aby stworzyć w państwie sytuację, w której występowanie zjawisk społecznych sprzyjających powstawaniu przestępczości byłoby znacznie utrudnione i ograniczone¹⁰. Część autorów rozumie politykę prawa karnego jako politykę zapobiegania przestępczości i jej zwalczania, obejmującą politykę legislacyjną prawa karnego, politykę ścigania przestępstw i sądowego wymiaru kary oraz politykę wykonywania kar¹¹. Jej zakres obejmuje również czynności organów państwa zorientowane na przeciwdziałanie, ograniczanie i zwalczanie przestępczości przez tworzenie lub stosowanie przepisów prawa karnego¹². Z powyższego wynika, że ze względu na podmiot, który podejmuje działania mające zapobiegać przestępczości i ją zwalczać, politykę kryminalną można podzielić na politykę kryminalną organów stanowiących prawo (politykę tworzenia prawa karnego) oraz politykę kryminalną organów stosujących prawo (politykę ścigania, politykę wymiaru i wykonywania kar, politykę prewencyjną). Podkreślenia wymaga, że wskazane działania są jednokierunkowe, tj. zmierzają do obniżenia poziomu przestępczości.

Jest to kluczowe z uwagi na teorię optymalnego poziomu przestępczości, w której politykę kryminalną definiuje się jako działania nastawione

---

⁹ A. Krajewska: *Niedoskonałość rynku i rola państwa w gospodarce*. W: *Podstawy ekonomii...*, s. 208. Chodzi o stan, w którym nie można poprawić sytuacji jednostki bez pogorszenia sytuacji innej jednostki. Innymi słowy: w koncepcji optymalnego poziomu przestępczości optimum w sensie Pareto występuje wtedy, gdy zarówno społeczeństwo, jak i przestępcy osiągają największe możliwe zyski z przestępczości.

¹⁰ G. Pieszko: *Penalny populizm a polityka kryminalna*. W: *Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo*. Red. S. Pikulski, W. Cieślak, M. Romańczuk-Grącka. Olsztyn 2015, s. 474–476.

¹¹ S. Lelental: *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*. Łódź 1996, s. 41–43.

¹² W. Świda: *Wiadomości wstępne*. W: *Kryminologia*. Red. W. Świda. Warszawa 1977, s. 21.

na utrzymanie przestępczości na poziomie optymalnym, tzn. najbardziej uzasadnionym ekonomicznie (generującym jak najmniejsze koszty lub jak największe zyski)¹³. Nasuwa się pytanie, czy w teorii tej również postuluje się jednokierunkowe działanie organów stanowiących i stosujących prawo. Za odpowiedzią negatywną przemawia m.in. używanie w niej pojęcia „tolerowany poziom przestępczości”¹⁴, odnoszącego się do wskaźnika przestępczości, który byłby akceptowany zarówno przez ustawodawcę, jak i co do zasady przez społeczeństwo¹⁵. Wynika to z założeń modelu, zgodnie z którym nie sposób całkowicie wyeliminować przestępczości, a między wydatkami na jej zwalczanie a liczbą przestępstw istnieje zależność tego rodzaju, że wzrost ponoszonych kosztów prowadzi do spadku liczby przestępstw – i na odwrót¹⁶. Co więcej, „optymalny poziom przestępczości” w ekonomii klasycznej jest wartością stałą (ewentualnie mieszczącą się w przedziale wartości skrajnych)¹⁷. Ustalenie celu polityki prawa karnego w teorii optymalnego poziomu przestępczości zostaje przeniesione z analizy zjawiska przestępczości na jego skutki społeczne w wymiarze ekonomicznym.

3. Modele polityki kryminalnej

Realizacja zadań polityki prawa karnego może być ukierunkowana na analizę przyczyn występowania przestępczości albo jej skutków. Pierwsza sytuacja ma miejsce wtedy, gdy działania skupiają się na ustaleniu, dlaczego popełniono przestępstwo, oraz na podjęciu odpowiednich środków, aby nie powtórzyło się to w przyszłości. Jest to model tzw. liberalnej (menadżerskiej) polityki kryminalnej, której cel polega na identyfikacji źródła przestępstw i próbie jego wyeliminowania. Natomiast punitywne polityka kryminalna koncentruje się na ustaleniu skutków czynów zabronionych oraz ich likwidowaniu. W odróżnieniu od modelu menadżerskiego nie zajmuje się przyczynami przestępstw, lecz orientuje się na łagodzenie ich następstw.

W zależności od przyjętego modelu w odmienny sposób realizowana jest prewencja. Polityka liberalna zmierza bowiem do zapobiegania

¹³ M. Szczepaniec: *Teoria ekonomiczna...*, s. 307.

¹⁴ M.A. Cohen: *Ekonomiczne podejście do przestępczości i wymiaru sprawiedliwości*. Tłum. J. Czabański. Warszawa 2007, s. 10.

¹⁵ M. Maraszek: *Model przestępcy racjonalnego i efektywna polityka karna – okiem praktyka*. „Prokurator” 2011, nr 3, s. 9.

¹⁶ G.S. Becker: *Crime and punishment...*, s. 16.

¹⁷ Y.-K. Ng: *Welfare economics: Towards a more complete analysis*. New York 2004, s. 26–46.

przestępstwom na poziomie jednostkowym, jest ukierunkowana na resocjalizację sprawców i zapewnienie im powrotu do społeczeństwa¹⁸. Z kolei polityka punitywna orientuje się na zagwarantowanie w większym stopniu prewencji ogólnej¹⁹, czyli w szerszym zakresie realizuje cel sprawiedliwościowy, w węższym – cel wychowawczy. Różnica między oboma podejściami wynika z założeń epistemologicznych odnoszących się do natury człowieka i społeczeństwa, które opierają się na modelach wykorzystywanych w naukach socjologicznych: konsensualnym i konfliktowym²⁰.

4. Cele polityki kryminalnej

Jako cele polityki kryminalnej wskazuje się ochronę społecznie pożądanых wartości, zapobieganie popełnianiu przestępstw, zarówno przez tego samego sprawcę, jak i przez potencjalnych innych sprawców (prewencja indywidualna i ogólna)²¹, realizację zasady sprawiedliwości społecznej oraz zapewnienie sprawcy powrotu do społeczeństwa²². Łatwo zauważyć, że cele te są tożsame z celami prawa karnego²³.

Polityka kryminalna przede wszystkim zmierza do zagwarantowania jak najszerzej ochrony dóbr (wartości) istotnych ze względu na prawidłowe funkcjonowanie społeczeństwa²⁴. Reakcja prawno-karna jest przejawem wzmożonej prewencji naruszenia dóbr, które ustawodawca uznaje za szczególnie ważne społecznie. Prewencyjna rola polityki kryminalnej opiera się na założeniu, że szeroko rozumiane prawo karne może wpływać na motywację jednostki. Niemniej, co wymaga podkreślenia, prawo

---

¹⁸ W. Jaroch: *Polityka karna – strategia punitywna czy liberalna*. „Studia Prawnoustrojowe” 2012, nr 15, s. 49–51.

¹⁹ M. Melezini: *Punitywność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*. Białystok 2003, s. 14–15.

²⁰ Zob. D. Szabo: *Kryminologia i polityka kryminalna*. Tłum. K. Piasecki. Warszawa 1987, s. 28–33.

²¹ W. Wróbel, A. Zoll: *Polskie prawo karne. Część ogólna*. Wyd. 3. Kraków 2014, s. 41–42.

²² M. Chmieliński: *Cele kary kryminalnej i czynniki ograniczające wymiar kary w oświeceniowych koncepcjach penologicznych*. „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2013, t. 89, s. 33–35; S. Pikulski: *Polityka karna w Polsce z perspektywy międzynarodowej*. „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6, s. 14–15; P. Wiktorska: *Polityka kryminalna i polityka karna we współczesnej polskiej rzeczywistości*. „Archiwum Kryminologii” 2012, t. 34, s. 402. <https://doi.org/10.7420/AK2012J>.

²³ Zob. M. Mozgawa: *Nauka o karze i innych środkach reakcji na przestępstwo*. W: *Prawo karne materialne. Część ogólna*. Red. M. Mozgawa. Wyd. 4. Warszawa 2016, s. 421–428.

²⁴ A. Krukowski: *Problemy zapobiegania przestępczości*. Warszawa 1982, s. 42.

(w ujęciu pozytywistycznym) nie zawsze taki cel osiąga²⁵. Abstrahując wszakże od wątpliwości w tym zakresie, w doktrynie wskazuje się, że prewencja indywidualna skupia się na osobie sprawcy, jego motywacji oraz przyczynach dopuszczenia się czynu zabronionego²⁶, a także wywieraniu na niego wpływu, aby nie popełnił przestępstwa w przyszłości. Z kolei prewencja ogólna obejmuje różne działania nakierowane na zniechęcenie potencjalnych sprawców do popełniania przestępstw. Mowa tu zarówno o polityce wymiaru kary wobec sprawcy, co ma odstraszać innych przed podobnymi czynami, jak i o uświadamianiu społeczeństwu szkodliwości zachowań przestępczych.

Najpierwotniejszym podłożem aksjologicznym prawa karnego i polityki kryminalnej jest zagwarantowanie poczucia sprawiedliwości ofiarom przestępstwa bądź osobom im najbliższym oraz ogółowi społeczeństwa, tj. moralnego wynagrodzenia krzywdy, której doznała ofiara (prawo odwetu)²⁷. Cel ten realizowany bywa w aspekcie zarówno jednostkowym, jak i społecznym (ogólnym); nawet sama możliwość wymierzenia kary przez uprawnione organy spełnia taką funkcję. Chociaż już od XVIII w. próbuje się negować odwetowy charakter prawa karnego²⁸, to mimo wzrostu świadomości społecznej na temat resocjalizacji sprawcy nie sposób uznać, że wymierzenie mu kary nie jest właśnie odwetem poszkodowanego, wykonywanym przez właściwy organ.

5. Cele polityki kryminalnej w teorii optymalnego poziomu przestępczości

Mając na uwadze przedstawione cele polityki kryminalnej w ujęciu klasycznym, należy poddać pod rozważenie, czy w przypadku teorii optymalnego poziomu przestępczości pozostają one tożsame. Jak sama nazwa wskazuje, teoria optymalnego poziomu przestępczości koncentruje się na ustaleniu owego poziomu²⁹. Proces ten przebiega na podstawie analizy

---

²⁵ M.T. Najman: *Criminal law response to shamanism: Is combating immaterial culture a means to civilisation progress on the example of penal code regulations of the Central African Republic and the Democratic Republic of Congo?*. „Religions” 2023, vol. 14, no. 1. <https://doi.org/10.3390/rel14010023>.

²⁶ Szerzej – zob. A. Lach: *Prewencja indywidualna w procesie karnym*. Warszawa 2020, s. 250–251.

²⁷ M. Cieślak: *O węzłowych pojęciach związanych z sensem kary*. „Nowe Prawo” 1969, nr 1, s. 209.

²⁸ M. Chmieliński: *Cele kary kryminalnej...*, s. 36.

²⁹ W ekonomicznej analizie prawa pomija się kwestię przestępstw nieumyślnych, gdyż nie można ich objaśniać w kategoriach zachowań podejmowanych w warunkach racjonalnego wyboru. Popełniając czyn w sposób nieświadomy, sprawca bowiem nie dokonuje

kosztów i korzyści związanych z istnieniem przestępczości, w ujęciu zarówno jednostkowym, jak i społecznym³⁰.

Po określeniu punktu optimum celem polityki kryminalnej staje się jego utrzymanie (ewentualnie osiągnięcie), co rodzi wiele wątpliwości nie tylko natury moralnej, etycznej i prawnej, ale przede wszystkim – ekonomicznej. Po pierwsze, nie jest do końca jasne, czy wystąpienie niższego poziomu przestępczości winno zmuszać odpowiednie organy do podjęcia czynności służących powrotowi do punktu optimum, jak ma to miejsce na gruncie teorii ekonomicznych. Po drugie, podobny problem pojawia się w sytuacji, gdy przesunięciu ulegnie poziom użyteczności (krzywa obojętności)³¹ przestępczości. Po trzecie wreszcie, powstaje pytanie, czy możliwe jest społeczne zjawisko „tolerowanego poziomu przestępczości”, gdyż zwrot ten stoi w sprzeczności z zasadą racjonalności (*homo oeconomicus*) przyjmowaną w ekonomicznej analizie prawa³². Racjonalność w omawianym modelu opiera się na założeniu, że im mniejsze koszty przestępczości, tym większy jej poziom³³. Każdy członek społeczeństwa zaakceptuje pewien jej poziom, o ile sam nie będzie ofiarą³⁴. Nie sposób bowiem potraktować jako możliwych altruizmu i zgody na występowanie w roli ofiary przez wzgląd na ekonomiczną zasadność istnienia przestępczości. Sformułowane tu uwagi pozwalają już na wstępie stwierdzić, że teoria optymalnego poziomu przestępczości wypacza cele nie tylko polityki kryminalnej, lecz także całego prawa karnego i z tego powodu nie zasługuje ani na uznanie, ani tym bardziej na implementację w polityce kryminalnej.

Ochrona dóbr (wartości) według teorii optymalnego poziomu przestępczości skupia się na interesie ekonomicznym podmiotu zbiorowego (społeczeństwa, państwa). Pomija się wszakże kwestię, że podmiot zbiorowy jest złożony z jednostek i to ich dobra po zagregowaniu podlegają

żadnego wyboru ani nie uzmysławia sobie, że zachowuje się nieracjonalnie. Zob. M. Szczepaniec: *Teoria ekonomiczna...*, s. 55.

³⁰ M. Grudecki: *Kilka słów o racjonalnym przestępcy w świetle wybranych nowelizacji Kodeksu karnego z lat 2015–2017*. „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2018, nr 42, s. 202–204.

³¹ Szerzej – zob. A. Jabłońska: *Rynek, podaż, popyt*. W: *Podstawy ekonomii...*, s. 52–54.

³² M. Blaug: *Metodologia ekonomii*. Tłum. B. Czarny. Warszawa 1995, s. 127. Współcześnie koncepcja człowieka racjonalnego ustępuje koncepcji człowieka emocjonalnego, powstałej na gruncie teorii kognitywnych. Zob. K. Wach: *Od człowieka racjonalnego do emocjonalnego. Zmiana paradygmatu nauk ekonomicznych*. „Horyzonty Wychowania” 2010, t. 9, nr 17, s. 95–105. Przyjęte założenie co do decyzyjności człowieka nie wpływa jednak na to, że teoria optymalnego poziomu przestępczości jest bezzasadna.

³³ G.S. Becker: *Crime and punishment...*, s. 21.

³⁴ M. Adamus: *Ekonomia altruizmu – o racjonalności zachowań prospołecznych*. „Diametros” 2018, nr 57, s. 19. <https://doi.org/10.13153/diam.1233>.

ochronie. Trudno nie wspomnieć tu o rozbieżności natury moralnej i etycznej przy porównywaniu wartości niematerialnych z materialnymi, szczególnie że w ujęciu jednostkowym naruszenie np. integralności fizycznej nie znajdzie racjonalnego przeliczenia i żaden zdroworozsądkowo postępujący człowiek nie zgodziłby się na jej naruszenie z uwagi na ekonomiczne uzasadnienie tego czynu z perspektywy społeczeństwa³⁵. Budowa modelu ekonomicznego (ekonometrycznego) pozwalającego określić koszty naruszenia dóbr niematerialnych (np. życia, zdrowia, wolności) wymaga przyjęcia jednolitego systemu ustalania ich wartości majątkowej i wyrażenia jej w kategoriach ekonomicznych³⁶. Kiedy staje się ona podstawą hierarchii dóbr, dochodzi do uprzedmiotowienia człowieka, gdyż wartości z nim związane, takie jak życie czy zdrowie, mogą być w takiej sytuacji mniej warte od rzeczy.

Kolejną kwestię stanowi założenie, że rachunek zysków i strat nie uwzględnia interesów jednostkowych, a tylko interes zbiorowy (społeczny). Uwidacznia to problem, jakim jest brak zagwarantowania redystrybucji zysku, ponieważ jednostka ponosząca największe koszty nie otrzyma największego zysku, lecz zostanie on rozdzielony stosownie do potrzeb społecznych. Budzi to poważną wątpliwość, czy można w ogóle mówić o oparciu tak projektowanego modelu na racjonalności człowieka, jak również o „tolerowaniu” danego poziomu przestępczości, oba założenia bowiem wzajemnie się wykluczają. Osoba postępująca racjonalnie jest ukierunkowana na osiągnięcie zysku własnego, a nie grupy. Nawet gdy jednostka uzna dobro grupy za nadrzędne, i tak wynikać to będzie z pobudek ekonomicznych, tj. dążenia do osiągnięcia zysku stosownego do poniesionego kosztu³⁷. Żadna racjonalnie gospodarująca jednostka nie będzie skłonna do ponoszenia kosztów, jeśli nie istnieją dla niej perspektywy potencjalnych korzyści. Widać tu zatem niejednolitość kategorii w rachunkach zysków i kosztów: te ostatnie są ponoszone przez poszczególne osoby, natomiast zyski dzieli się już na poziomie grupy. Cel w postaci ochrony wartości pożądaných społecznie zostaje więc w teorii optymalnego poziomu przestępczości całkowicie wypaczony i nie jest realizowany w aspekcie jednostkowym.

Nie może również ująć uwadze, że w analizowanym modelu nie w pełni zapobiega się przestępczości. Zgodnie z jego założeniem państwo ma dążyć do eliminacji zachowań przestępnych jedynie do pewnego poziomu, a poniżej niego – już nie, gdyż wiązałoby się to z naruszeniem

³⁵ Ibidem, s. 15.

³⁶ A. Schubert: *What is the optimal level of crime?*. „Forensic Research & Criminology International Journal” 2020, vol. 8, issue 4, s. 157. <https://doi.org/10.15406/frcij.2020.08.00321>.

³⁷ Zob. M. Adamus: *Ekonomia altruizmu...*, s. 10.

optimum. Rola państwa zostaje w tym zakresie rażąco zdegenerowana, oparta (podobnie jak kwestia zysków) na przesłankach niespójnych logicznie z ekonomicznego punktu widzenia. Cel prewencyjny polityki kryminalnej w omawianej teorii odnosi się do optymalnego poziomu przestępczości, ustalonego na początku kreowania kolejnych etapów realizacji owej polityki. Określenie tego poziomu i jego utrzymanie oznacza koszty. W sytuacji jednak gdy zostaje on przekroczony, tzn. podjęte działania okazują się skuteczniejsze, niż planowano, następuje stan, który wymaga dalszych czynności, generujących dodatkowe koszty. Trzeba bowiem ustalić, czy skoro naruszono optimum ekonomiczne, należy podjąć działania przeciwne, aby do niego powrócić, czy też ustalić nowe optimum. Jeżeli polityka kryminalna ma zmierzać do utrzymania pewnego poziomu przestępczości, to prewencja musi być ograniczona ze względów ekonomicznych. Nieracjonalne jest wszak dążenie do osiągnięcia takiego poziomu świadomości społecznej, w którym popełnianie przestępstw się nie opłaca: wówczas mogłby się ustalić poziom przestępczości inny niż optymalny. Przedstawione wnioskowanie jednoznacznie potwierdza, że analizowany model w mniejszym stopniu służy realizowaniu prewencji ogólnej i indywidualnej.

W teorii optymalnego poziomu przestępczości wypaczony zostaje również – związany z celem prewencyjnym – cel wychowawczy polityki kryminalnej. Reakcja prawnokarna ma być uzasadniona ekonomicznie, inne czynniki nie są istotne w badanej koncepcji. Dochodzi tu do konfliktu w kwestii ustalenia kosztów i zysków, w szczególności, czy mają one mieć charakter krótkookresowy, czy długookresowy. Od wyboru metody kalkulacji zależeć bowiem będzie, co jest korzystniejsze: jedynie ukaranie sprawcy (koszt krótkookresowy) czy też jego resocjalizacja i powrót do funkcjonowania w społeczeństwie (koszty długookresowe). Powyższe nie tylko wynika z przyjętego modelu polityki kryminalnej, lecz przede wszystkim wpływa na realizację jej celu sprawiedliwościowego.

Całkowitemu zwyrodnieniu w teorii optymalnego poziomu przestępczości ulega jednak zwłaszcza sprawiedliwościowa (odwetowa) funkcja polityki kryminalnej, ponieważ wymiar kary, a tym samym zapewnienie poszkodowanemu poczucia sprawiedliwości, zależy tu od kalkulacji ekonomicznej. Przelicza się zatem, czy bardziej opłacalne jest zagwarantowanie jednostce zadośćuczynienia psychicznego za doznane uciążliwości ze strony sprawcy, czy też utrzymanie przestępczości na optymalnym poziomie. Pierwsze pozostaje w sprzeczności z drugim, gdyż rekompensata moralna, którą uzyska ofiara, stanowi potencjalny koszt przestępstwa, jej wysokość nie może więc nadmiernie ingerować w motywację potencjalnych sprawców. Zgodnie z teorią optymalnego poziomu przestępczości polityka kryminalna uwzględni dobrostan poszczególnych osób tylko

w takim stopniu, w jakim przyczynia się to do osiągnięcia jej głównego celu. Innymi słowy: interes jednostek zostaje podporządkowany interesowi zbiorowemu, podobnie jak ma to miejsce w autorytarnych i totalitarnych systemach rządów³⁸.

6. Wątpliwe korzyści z istnienia przestępczości

Zwolennicy teorii optymalnego poziomu przestępczości jako jej uzasadnienie wskazują korzyści społeczne wynikające z istnienia tego zjawiska. Jedną z nich jest działanie infrastruktury administracyjnej związanej z zapobieganiem, wykrywaniem i zwalczaniem przestępczości³⁹, czyli m.in. sądów, policji i innych organów ścigania, prokuratury, ośrodków resocjalizacyjnych czy ośrodków pomocy ofiarom przestępstw. Ich funkcjonowanie stwarza korzyść społeczną w postaci określonej liczby miejsc pracy⁴⁰; ponadto w wymienionych organach trzeba zatrudniać osoby odpowiednio przygotowane, co z kolei przyczynia się do rozwoju innych instytucji, np. w szkolnictwie. W części zawodów jest wymagany specjalistyczny sprzęt, co również wpływa dodatnio na gospodarkę, gdyż sprzyja powstawaniu fabryk lub wytwórni, które nie tylko zapewniają miejsca pracy, lecz także generują wzrost gospodarczy⁴¹.

Jako kolejną korzyść gospodarczą z istnienia przestępczości wskazuje się rozwój niektórych gałęzi gospodarki, takich jak sektor ubezpieczeń i firm ochroniarskich⁴². Jeszcze inny profit stanowi rozwój nauk kryminalnych⁴³. Część autorów podkreśla pozytywny wpływ istnienia przestępczości na rozwój ostrożności i uważności oraz wiedzy w społeczeństwie⁴⁴. Przestępczość pozwala bowiem wykształcić u ludzi postawę dbałości o swój dorobek materialny, uważność, gdy chodzi o własne i cudze bez-

---

³⁸ S. Van de Walle: *Trust in the justice system: A comparative view across Europe*. „Prison Service Journal” 2009, vol. 183, s. 26.

³⁹ M.A. Cohen: *Ekonomiczne podejście do przestępczości: równoważenie kosztów i korzyści*. Tłum. P. Jakubowski. „Ius et Lex” 2007, nr 1, s. 119.

⁴⁰ I. Ehrlich: *Crime, punishment, and the market for offenses*. „Journal of Economic Perspectives” 1996, vol. 10, no. 1, s. 52–55.

⁴¹ E.D. Gould, B.A. Weinberg, D.B. Mustard: *Poziom przestępczości a szanse na lokalnym rynku pracy w Stanach Zjednoczonych: 1979–1997*. Tłum. J. Czabański. „Ius et Lex” 2007, nr 1, s. 260.

⁴² J.L. Lewin, W.N. Trumbull: *The social value of crime?*. „International Review of Law and Economics” 1990, vol. 10, issue 3, s. 275.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ M.A. Cohen: *Ekonomiczne podejście do przestępczości: równoważenie kosztów i korzyści...*, s. 122.

pieczeństwo, i świadomość ewentualnych zagrożeń wynikających z następstw działania drugiego człowieka.

Należy nadmienić, że owe korzyści są jednocześnie kosztem związanym z tworzeniem miejsc pracy oraz wykorzystaniem zasobów naturalnych, ludzkich i finansowych. Koncepcja optymalnego poziomu przestępczości zdaje się ignorować możliwość ich efektywniejszego spożytkowania (tzw. koszt utraconych korzyści/możliwości)⁴⁵. Zasoby zużywane na powstanie i utrzymanie wspomnianych instytucji mogłyby bowiem zostać przeznaczone na rozwój innych, bardziej przyczyniających się do wzrostu gospodarczego. Nie mogą ująć uwadze także korzyści jednostkowe z popełnienia przestępstwa, tj. potencjalne zyski, jakie osiągnie sprawca na skutek czynu zabronionego, gdy nie zostanie wykryty⁴⁶. Niemniej trzeba pamiętać, że zyski te stanowią równocześnie koszt dla społeczeństwa.

7. Podsumowanie

Jak przedstawiono wcześniej, cele polityki kryminalnej według koncepcji optymalnego poziomu przestępczości znacznie się różnią od tych w klasycznych teoriach. Mając na względzie dotychczasowe rozważania, należy uznać, że w przypadku tej pierwszej prowadzają się one do utrzymania istniejącej struktury instytucjonalnej i ustalonego w niej poziomu zatrudnienia. Podstawowe cele polityki kryminalnej, m.in. sprawiedliwościowy (odwetowy), prewencyjny (w tym wychowawczy) i ochronny, zostają odsunięte na dalszy plan. W omawianym modelu owa polityka zmierzać ma do generowania jak największych korzyści albo jak najniższych kosztów, czemu podporządkowane są jej inne (poboczne) cele. Z powyższego wynika również niedopuszczalność zmiany struktury i sposobu funkcjonowania społeczeństwa – wysiłki skupia się tu na zachowaniu *status quo*. Tymczasem powinno się przesunąć akcent na tworzenie nowego społeczeństwa, w którym polityka kryminalna dąży nie tyle do kultywowania etatyzmu w organach ścigania, sądownictwie, prokuraturze oraz zapewnienia działania niektórych gałęzi gospodarki, ile do minimalizacji kosztów, aby zaoszczędzone środki przeznaczyć na rozwój innych sektorów gospodarki i innych dziedzin nauki.

Utrzymywanie optymalnego poziomu przestępczości jest przedsięwzięciem irracjonalnym, nakierowanym na zachowanie miejsc pracy

---

⁴⁵ S. Krajewski, R. Milewski: *Podstawowe pojęcia i przedmiot ekonomii*. W: *Podstawy ekonomii...*, s. 38–40.

⁴⁶ Y. Liu, R.H. Bee: *Modeling criminal activity in an area in economic decline: Local economic conditions are a major factor in local property crimes*. „The American Journal of Economics and Sociology” 1983, vol. 42, no. 4, s. 385–386.

w sektorach publicznych i prywatnych, a uzasadnianym korzyścią ekonomiczną dla społeczeństwa, z pominięciem wartości jednostkowych, takich jak wolność, zdrowie, własność. Analizowana koncepcja opiera się na błędnych i sprzecznych wewnętrznie tezach o „tolerowanym” poziomie przestępczości i korzyściach z jej istnienia, całkowicie natomiast ignoruje założenia racjonalności (*homo oeconomicus*) oraz możliwość relokacji kosztów, by osiągać korzyści co najmniej zbliżone do osiąganych przy „optymalnym” poziomie przestępczości. Rekapitulując, trzeba uznać, że teoria ta nie nadaje się do implementacji z uwagi na swoje niespójne i wadliwe przesłanki. Podkreślenia wymaga jednak, że jej bezzasadność nie wpływa na możliwość wykorzystania metod stosowanych w naukach ekonomicznych do analizy zjawisk prawnych.

Istota polityki kryminalnej opiera się na założeniu, że za pomocą środków prawnych można wpływać na decyzje jednostek, czyli że na skutek wprowadzonych regulacji człowiek skłonny jest do podjęcia decyzji innej niż ta, którą podjąłby, gdyby danej regulacji nie było. Wiąże się to ze zwiększeniem kosztów lub zmniejszeniem zysku z pierwotnej decyzji w następstwie wprowadzonej regulacji prawnej. Pamiętać jednak należy, że powyższe rozumowanie nie za każdym razem znajdzie zastosowanie w rzeczywistości. Prawo nie zawsze jest skorelowane z występowaniem różnych zjawisk społecznych i nie zawsze ma możliwość ich zmiany, niezależnie od rodzaju sankcji⁴⁷. To, że uznaje ono pewne zachowania za przestępstwa, nie oznacza jeszcze, że społeczeństwo również tak je postrzega⁴⁸. Nie sposób zatem ustalić poziomu przestępczości optymalnego w sensie ekonomicznym. Analizowana koncepcja jest nieimplementowalna i nie powinna być wykorzystywana w badaniach ani nad prawem jako takim, ani nad polityką prawa karnego. Jej wadliwość ujawnia się bowiem już na pierwszym etapie, tj. w jej założeniach – twierdzeniach upraszczających rzeczywistość, niespójnych logicznie i nieodróżniających interesów zbiorowych od indywidualnych.

Bibliografia

Literatura

Adamus M.: *Ekonomia altruizmu – o racjonalności zachowań prospołecznych*. „Diametros” 2018, nr 57. <https://doi.org/10.13153/diam.1233>.

---

⁴⁷ Szerzej – zob. M.E. Stefaniuk: *Skuteczność prawa i jej granice*. „Studia Iuridica Lublinensia” 2011, t. 16, s. 55–72; J. Kunysz: *Skuteczność prawa (zagadnienia wybrane)*. „Administracja. Teoria, dydaktyka, praktyka” 2014, nr 2, s. 67–93.

⁴⁸ E. Ehrlich: *Żywe prawo ludów Bukowiny*. „Prawnik” 1912, nr 5, s. 157–158.

- Becker G.S.: *Crime and punishment: An economic approach*. „Journal of Political Economy” 1968, vol. 76, no. 2.
- Blaug M.: *Metodologia ekonomii*. Tłum. B. Czarny. Warszawa 1995.
- Chlebowicz P.: *Przejawy populizmu penalnego w polskiej polityce kryminalnej*. „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9.
- Chmieliński M.: *Cele kary kryminalnej i czynniki ograniczające wymiar kary w oświeceniowych koncepcjach penologicznych*. „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2013, t. 89.
- Cieślak M.: *O węzłowych pojęciach związanych z sensem kary*. „Nowe Prawo” 1969, nr 1.
- Cohen M.A.: *Ekonomiczne podejście do przestępczości i wymiaru sprawiedliwości*. Tłum. J. Czabański. Warszawa 2007.
- Cohen M.A.: *Ekonomiczne podejście do przestępczości: równoważenie kosztów i korzyści*. Tłum. P. Jakubowski. „Ius et Lex” 2007, nr 1.
- Ehrlich E.: *Żywe prawo ludów Bukowiny*. „Prawnik” 1912, nr 5.
- Ehrlich I.: *Crime, punishment, and the market for offenses*. „Journal of Economic Perspectives” 1996, vol. 10, no. 1.
- Gould E.D., Weinberg B.A., Mustard D.B.: *Poziom przestępczości a szanse na lokalnym rynku pracy w Stanach Zjednoczonych: 1979–1997*. Tłum. J. Czabański. „Ius et Lex” 2007, nr 1.
- Grudecki M.: *Kilka słów o racjonalnym przestępcy w świetle wybranych nowelizacji Kodeksu karnego z lat 2015–2017*. „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2018, nr 42.
- Jabłońska A.: *Podstawy teorii wyboru konsumenta*. W: *Podstawy ekonomii*. Red. R. Milewski, E. Kwiatkowski. Wyd. 3 zm. Warszawa 2013.
- Jabłońska A.: *Rynek, podaż, popyt*. W: *Podstawy ekonomii*. Red. R. Milewski, E. Kwiatkowski. Wyd. 3 zm. Warszawa 2013.
- Jaroch W.: *Polityka karna – strategia punitywne czy liberalna*. „Studia Prawnoustrojowe” 2012, nr 15.
- Kaczmarek T.: *Patologia społeczna a polityka kryminalna*. „Palestra” 1987, t. 31, nr 6.
- Krajewska A.: *Niedoskonałość rynku i rola państwa w gospodarce*. W: *Podstawy ekonomii*. Red. R. Milewski, E. Kwiatkowski. Wyd. 3 zm. Warszawa 2013.
- Krajewska A.: *Równowaga przedsiębiorstwa*. W: *Podstawy ekonomii*. Red. R. Milewski, E. Kwiatkowski. Wyd. 3 zm. Warszawa 2013.
- Krajewski S., Milewski R.: *Podstawowe pojęcia i przedmiot ekonomii*. W: *Podstawy ekonomii*. Red. R. Milewski, E. Kwiatkowski. Wyd. 3 zm. Warszawa 2013.
- Krukowski A.: *Problemy zapobiegania przestępczości*. Warszawa 1982.
- Kunysz J.: *Skuteczność prawa (zagadnienia wybrane)*. „Administracja. Teoria, dydaktyka, praktyka” 2014, nr 2.
- Lach A.: *Prewencja indywidualna w procesie karnym*. Warszawa 2020.
- Lelental S.: *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*. Łódź 1996.
- Lewin J.L., Trumbull W.N.: *The social value of crime?*. „International Review of Law and Economics” 1990, vol. 10, issue 3.

- Liu Y., Bee R.H.: *Modeling criminal activity in an area in economic decline: Local economic conditions are a major factor in local property crimes*. „The American Journal of Economics and Sociology” 1983, vol. 42, no. 4.
- Maraszek M.: *Model przestępcy racjonalnego i efektywna polityka karna*. „Prokurator” 2011, nr 3.
- Melezini M.: *Punitive wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*. Białystok 2003.
- Mozgawa M.: *Nauka o karze i innych środkach reakcji na przestępstwo*. W: *Prawo karne materialne. Część ogólna*. Red. M. Mozgawa. Wyd. 4. Warszawa 2016.
- Najman M.T.: *Criminal law response to shamanism: Is combating immaterial culture a means to civilisation progress on the example of penal code regulations of the Central African Republic and the Democratic Republic of Congo?*. „Religions” 2023, vol. 14, no. 1. <https://doi.org/10.3390/rel14010023>.
- Ng Y.-K.: *Welfare economics: Towards a more complete analysis*. New York 2004.
- Pieszko G.: *Penalny populizm a polityka kryminalna*. W: *Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo*. Red. S. Pikulski, W. Cieślak, M. Romańczuk-Grącka. Olsztyn 2015.
- Pikulski S.: *Polityka karna w Polsce z perspektywy międzynarodowej*. „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6.
- Schubert A.: *What is the optimal level of crime?*. „Forensic Research & Criminology International Journal” 2020, vol. 8, issue 4. <https://doi.org/10.15406/frcij.2020.08.00321>.
- Stańdo-Kawecka B.: *Polityka karna i penitencjarna między punitywizmem i menedżeryzmem*. Warszawa 2020.
- Stefaniuk M.E.: *Skuteczność prawa i jej granice*. „Studia Iuridica Lublinensia” 2011, t. 16.
- Szabo D.: *Kryminologia i polityka kryminalna*. Tłum. K. Piasecki. Warszawa 1987.
- Szczepaniec M.: *Teoria ekonomiczna w prawie karnym*. Warszawa 2012.
- Świda W.: *Wiadomości wstępne*. W: *Kryminologia*. Red. W. Świda. Warszawa 1977.
- Tarapata S.: *Dobro prawne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*. Warszawa 2016.
- Van de Walle S.: *Trust in the justice system: A comparative view across Europe*. „Prison Service Journal” 2009, vol. 183.
- Wach K.: *Od człowieka racjonalnego do emocjonalnego. Zmiana paradygmatu nauk ekonomicznych*. „Horyzonty Wychowania” 2010, t. 9, nr 17.
- Wiktorska P.: *Polityka kryminalna i polityka karna we współczesnej polskiej rzeczywistości*. „Archiwum Kryminologii” 2012, t. 34. <https://doi.org/10.7420/AK2012J>.
- Wróbel W., Zoll A.: *Polskie prawo karne. Część ogólna*. Wyd. 3. Kraków 2014.